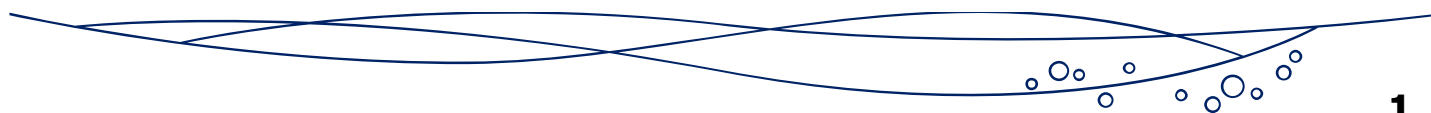

Gestaltning i kulturhistoriskt värdefulla kustsamhällen

Sotenäs kommun
2017-05-22

Inledning

Syfte	3
Upplägg	
Lagstiftning	

Gestaltning av byggnader

Tak	5
Fasad	9
Dörrar och fönster	12
Grund	16
Till- och nybyggnader	17
Elektriska installationer	21

Gestaltning av utemiljö och mark

Grönområde och trädgårdens betydelse i miljön	22
Staket, räcken och plank	24

Gestaltning av det offentliga rummet

Gaturummet	25
Möbler vid torg, stråk och gaturum	28
Gatubelysning	30
Skyltar och markiser	31
Hamnområde, vattenområde och bryggor	32

Förklarande bilder och gestaltungsråd

Tidstypiska byggnader	34
Sammanfattande råd vid om- och tillbyggnad	37

Inledning

Inne i naturligt skyddande hamnar klättrar bebyggelsen uppför de bohuslänska bergskanterna i granit. Vattenspegeln bryts utav kraftiga träpålar som bryggorna av trä vilar på. I anslutning till bryggorna ligger rader och klungor av ofta röda enkelt utformade sjöbodarna som omsluter hamnen. Ovan sjöbodarna ligger bostadshusen i ljusa kulörer, bostadshusen är tät placerade och klättrar upp längs med det karja bergslandskapet. Fonden och möjligheten att uppleva ett traditionellt bohuslänskt kustsamhälle med historia och själ är en värdefull resurs för kommunen. Samhällena lockar inte bara turister utan får människor att vilja bosätta sig och leva här.

Syfte

Det är många faktorer som påverkar upplevelsen och trivseln i en miljö. Detta gestaltningsprogram har för avsikt att bidra till ökad förståelse för beståndsdelarna i kustsamhällena, belysa delar av bebyggelsen och miljön som bidrar till upplevelsen av ett kustsamhälle. Gestaltningsprogrammet föreslår även riktlinjer för hur vi ska hantera utfromning- och gestaltningsfrågor i samband med att den bebyggda miljön förändras eller utvecklas.

Upplägg

Gestaltningsprogrammet består av två delar varav den ena delen belyser byggnader och byggnadsdelar och den andra delen utemiljö och mark. Den första delen ger stöd och råd till fastighetsägare och beslutsfattare vid förändring av byggnader och fastigheter inom kulturhistoriskt värdefulla kulturmiljöer. Kustsamhällenas typiska karaktärsdrag beskrivs genom en tematisk indelning av bebyggelsens olika delar, exempelvis tak eller viktiga tillskott i

miljön, såsom altaner och plank. Den andra delen av gestaltningsprogrammet belyser utemiljöer, trädgårdar samt det offentliga rummet. Avsikten är att ge inspiration, råd och stöd till tomtägare samt tjänstemän och beslutsfattare vid förändring av det offentliga rummet. De råd som presenteras utgår ifrån studier av samhällets historia och ursprung tillsammans med en uppskattning av dagens behov.

Varje byggnadsdel redovisas genom att belysa dess historia, utmärkande detaljer, goda exempel och slutligen några råd för hur man kan förvalta och förhålla sig till dessa värden. Även förklarande bildeexempel visas för att konkretisera och tydliggöra med bildexempel på vad som avses i råden. Gestaltningsprogrammet föreslår en varsam förändring av bebyggelsen för att möjliggöra en långsiktigt hållbar utvecklig och bevarande av kulturhistoriska värden.

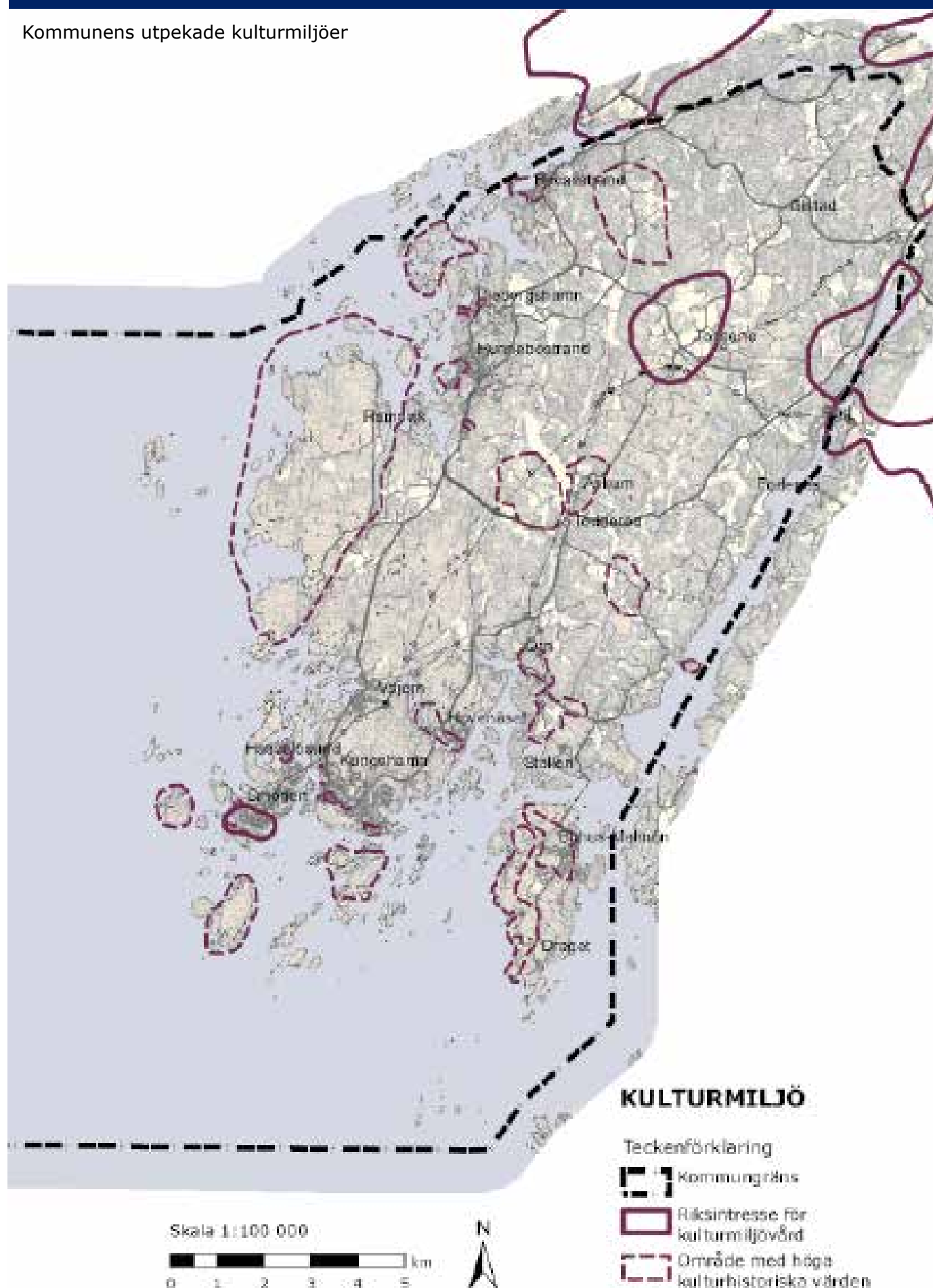
Dokumentet är framtaget på uppdrag av Sotenäs kommun.

Lagstiftning

Områden som är särskilt värdefulla ur historisk och kulturhistorisk synvinkel får inte förvanskas (PBL 8 kap 13§). Dessa miljöer skall hållas i vårdat skick så att utformningen och det kulturhistoriska värdena bevaras. Underhåll ska anpassas till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14§). Förändringar av byggnaden skall ske varsamt med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och kulturhistoriska kvalitéer (PBL 8 kap 17§).

Detta betyder att förändring av området skall ske utan att förvanska dess värdefulla beståndsdelar. Detta dokument har för avsikt att öka förståelsen för byggnaderna i våra kustsamhällen och vägleda privatpersoner, tjänstemän och politiker vid framtida förvaltning av kulturmiljön.

Gestaltning av byggnader

Tak

Takets betydelse i miljön.

De lertegeltäckta taken är en stor del av upplevelsen att studera ett samhälle. Bebyggelse som klättrar från havskanten till skyddande bergskammar är en tydlig bohuslänsk karaktär. Vid förändring av takets höjd riskerar man att förändra helhetsintrycket av miljön. Det är därför viktigt vid förändring att välja material och utformning utifrån områdets karaktär, byggnadens funktion och ålder. I kustsamhällena ser vi generellt att den äldre bebyggelsen från 1800-talet har flackare sadeltak. Bebyggelse från 1900-talet har varierad taklutning och utförande. De varierande lutningarna och höjd på taken kan ge en ledtråd

från vilken tid byggnaden uppfördes. Byggnadernas olika höjd berättar hur bebyggelsen har anpassats efter marken och även om förutsättningarna vid byggnaderna uppförande. Vid förändring av takets höjd riskerar man att förändra helhetsintrycket av miljön. Det är därför viktigt vid förändring att välja material och utformning utifrån områdets karaktär, byggnadens funktion och ålder. Takkupor och frontespiser har nu för tiden blivit en del av uttrycket för kustsamhällena. De berättar om hur vi idag utnyttjar husen, med dagens krav på ökade bostadsvolymer. De orörda takfallen blir därför än mer värdefulla för att skapa förståelse för hur platsen tidigare sett ut.

Enkupigt lertegel

Tvåkupigt lertegel

Tjärpapp, vanligt framförallt på komplementbyggnader

Material

I våra kustsamhällen fick teglet som takbeläggningsmaterial genomslagskraft under 1800-talet hos allmänheten. Enkupigt tegel vanligt fram till 1920-talet, efter blev tvåkupiga pannor allt vanligare. Det har även förekommit andra takmaterial som t ex falsad plåt (framförallt på större byggnader), eternit och tjärpapp. Betongpannor har, om än inledningsvis i sparsam omfattning, funnits under hela 1900-talet. Idag finns även tegelimiterande plåt som takmaterial.

Takvinkel ochnockhöjd

Sadeltaken dominerar i våra kustsamhällen både på sjöbodar och bostadshus. Hustaken från tidigt 1800-tal

kläddes ofta med torv och har generellt sett därför en flackare taklutning. När användningen av tegel sprider sig på mitten av 1800-talet förändras även taklutningen och det fanns möjlighet att bygga brantare tak. Några få hus har mansardtak, främst på bebyggelse från 1920-30 tal samt ett fåtal från tidigare 1800-tal. Pulpettak på bostadshus sprider sig under mitten av 1900-talet i vissa delar av kommunen men är sällsynt att se i de äldre delarna av kustsamhällena.

Nockhöjden är ofta anpassad till närliggande byggnader, i kustsamhällena fanns en viktig funktion i att se havet och bebyggelsen har därför fått en speciell karaktär.

Flakare sadeltak, vanlig på bebyggelse före sekelskiftet 1900

Mansardtak, vanligt på 1920- 30 tal

Brantare sadeltak, vanlig på bebyggelse från 1910-1950 tal

Takkupor, frontespisar och takfönster

I kustsamhällena är det relativt vanligt med frontespisar och takkupor på hus byggda under 1900-talet. Vissa dubbelhus från sekelskiftet 1900 byggdes med frontespis. En frontespis är en påbyggd takkonstruktion med sadeltak som ligger i liv med husfasaden. På bebyggelse med brantare taklutning finns en tradition att bygga takkupor med pulpettak och då ofta med en pannrad mellan takkupan och vägglivet.

Takfönster har en relativt kort historia i våra kustsamhällen och har under de senaste åren blivit vanligare. Ett takfönster påverkar inte byggnadens proportioner så som en takkupa, däremot

påverkar takfönstret takets karaktär och bryter de tegel beklädda taket.

Skorsten

Skorsten och murstock har historiskt sätt haft en grundläggande och självklar funktion i bostadshuset. På senare tid har nya värmeinstallationer etablerat sig på marknaden som avlöser den tidigare så viktiga skorstenen. Skorstenen har en viktig funktion i miljön eftersom de berättar om hur man nyttjade husen tidigare för värme och matlagning. Skorstenar är traditionellt sätt placerade i mitten av huset så att murstocken kunde försörja hela huset med värme. På större byggnader finns det ofta flera murstockar. Råd och riktlinjer vid förändring.

Gavelmotiv på utskjutande byggnadsdel, sent 1800-tal.

Takkupa indragen från långsidan.

Bildexempel på ett helt orört tak med gammalt tegel som har tydlig originalkaraktär.

Taklätta anpassad till bebyggelse från mitten av 1900-talet

Traditionell frontespis på byggnad från sekelskiftet 18-till 1900-tal.

Bred frontespis på byggnad från omkring år 1900.

Ovan bilder på dubbelhus med två skorstenar, vanligt på senare delen av 1800-talet och tidigt 1900-tal.

Att tänka på när man bygger om

- *Ta reda på lite om husets historia och tidigare utséende innan ombyggnationen. Det kan vägleda dig inför en förändring.
- *Behåll och vårda i förstahand ursprungligt takmaterial och byt ut enstaka delar vid skada. Vid behov av omläggning av tak undersök husets tidigare utförande och välj material utifrån den kunskapen.
- *Taketsnockhöjd och takvinkel bidrar till stor utsträckning upplevelsen av miljön och byggnadens ursprung.
- *Anpassning av byggnaden till dagens ökade krav på areal kan förvanska byggnadens tak och den yttre miljön. Det går att anpassa nya takkupor, frontespiser och takfönster till byggnadens formspråk.
- *Detaljer på och kring taket, skorstenar, takrännor och vindskivor är ofta värdefulla för helhetsintrycket.

Fasad

Fasadens betydelse i miljön

Fasaderna i våra kustsamhällen fungerar som väggar i ett rum. Fasaderna innehåller en mängd olika detaljer som ökar förståelsen av byggnadens tidigare utförande. Detaljer som paneltypen, locklistens form, klädselbrädornas bredd och mycket mer bidrar till det enskilda husets genuina karaktär.

Material

Fasadmaterial av träpanel är idag en självklart i den bohuslänska miljön. De stående träpanelerna har ersatt de tidigare obeklädda fasaderna. Fasaderna

av trä har varierad ålder och uttryck, stående, liggande eller både och, locklisterna är profilerade eller rundare, breda eller smala, genom att studera en äldre fasad kan man finna spår från hela seklet. Under 1900-talet ersattes en del av träfasaderna med asbestcementskivor (sk. eternitplattor). Dessa plattor som även kallas sidiplattor eller fattiglappar är en symbol för utvecklingen av den bohuslänska byggtraditionen. Materialet berättar om den tid då kustsamhällena moderniserades, de nya underhållsfria materialen användes för att skydda och minimera tiden för underhåll av byggnaden.

Olika typer detaljer samt fasadmaterial; trä och asbestcemenskivor.

Färgsättning

Färgsättningen i de bohuslänska samhällena har under de senaste åren förändras. Bebyggelsen tidigare haft en stor variation av kulörer men inom vissa givna ramar. Under senare år har vit kulör framförallt dominerat på bostadshus med detaljer så som fönsterfoder, hörnbrädor och vindskivor i brytande

kulörer. Röd kulör dominerar på sjöbodarna med vita eller svarta fönsterkarmar, dörrar och portar. Färgsättningen har tidigare varit mer varierande och idag finns fortfarande kvar några byggnader som bryter av den annars homogena miljön. Dessa färgklickar är viktiga för att bibehålla ett levande intryck.

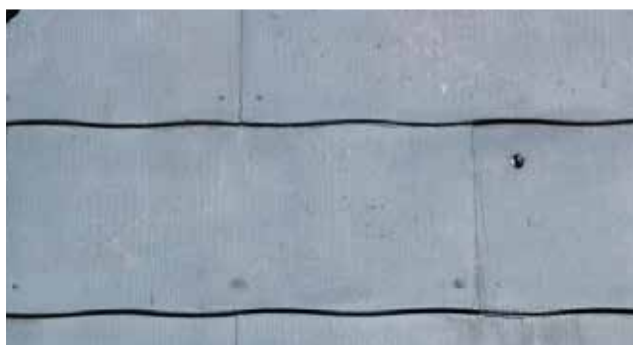
Bildexempel på pärlspontpanel i typisk ljus oljefärg.

Lockpanel med "hattlist". Målad i vit matt linoljefärg.

Ovan visas två exempel på sidiplattor i grå eller varmgrå kulör som var vanligt fasadmateriäl i mitten av 1900-talet.

Rödmålade förrådshus med lockpanel i olika dimensioner till vänster. Förråd med målad massivträstomme till höger.

Detaljer

Varje samhälle har ofta några unika lokala traditioner på detaljer, detta går att se på bland annat utsmyckningen av fönsterfoder, hörnbrädor, verandor eller på snickerier längs med takfot och vindskiva. Kustsamhällenas tidigaste bebyggelse är mycket sparsamt

utsmyckade det är först kring sekelskiftet 1900 som lövsnickerierna börjar pryda fasaderna. Dessa snickerier är ofta knutet till ett visst kustsamhälle. Senare under mitten av 1900-talet togs mycket utav lövsnickerierna ner eftersom dåtidens ideal strävade efter underhållsfria fasader och material.

Snickeridetaljer som var vanliga på sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal.

Att tänka på vid förändring

*Oftast får huset mer karaktär om man behåller och underhåller ursprungligt fasadmaterial och byter ut enstaka delar vid skada. Vid behov av större fasadförändringar undersök gärna husets tidigare utförande och välj material utifrån den kunskapen.

*Fasadfärg kan bestämmas utifrån tidigare färgsättning som kan finnas kvar under andra färglager. Alternativt kan färgskalan som finns i området tjäna som riktmärke om den gamla färgen är direkt olämplig eller inte finns kvar.

*Huset är unikt i sig med sin egen historia. Utgå ifrån byggnadens ursprungliga formspråk eller historia samt ålder och unika detaljer, så som lövsnickierier och profiler, vid förändring. Undvik därmed påklitrad historisering, vilket innebär att smycka fasaden med material och former som inte stämmer överens med byggnadens ursprung eller befintligt uttryck.

*Energisparåtgärder, undersök husets svaga punkter. Ofta smiter mycket utav värmen i äldre hus ut vid dåligt tätade fönster, fönsterfoder, vind och golv. Utvändig isolering är inte att föredra eftersom det påverkar husets proportioner.

Fönster och dörrar

Fönster och dörrars betydelse i miljön

Fönster, dörrar och portar bidrar i stor utsträckning upplevelsen av miljön samt fasaden. Fönster och dörrar smyckar fasaden och ger byggnaden ett särskilt uttryck. Fönstrens placering, utförande och storlek vittnar om vilken tid byggnaden uppfördes eller förändrades.

Fönsters placering

Beroende på vilken typ av hus och från vilken tid det uppfördes varierar placeringen av fönster. Generellt så har fönster från 1800- och tidigt 1900 tal en regelbunden placering och storlek. Länge in på 1900-talet placeras fönsterna oregelbundet och storlekarna varierar.

Typ av fönster

Fönster var under tidigt 1800-tal en lyxvara, med tiden har detta kraftigt förändrats och idag finns det möjlighet att lätt få tag på fönster i alla storlekar och utförande.

Handblåstglas i tvålufts-fönster med tredelad båge i trä var vanligt under 1800-talet och även en bit in på 1900-talet. Proportionerna förändras och in på 1900-talet kan man hitta större och högre fönster i samma uppdelning.

Korspostfönster är ett tvålufts-fönster med en tvådelad båge i trä, de övre partiet har mindre rutor och den nedre dubbla höjden. Dessa fönster blev vanligt omkring sekelskiftet 18- 1900 tal på större huskroppar.

På 1930-40 talet kommer ospröjsade tvålufts-fönster i trä, dessa hade stor genomslagskraft och största delen av husen i våra kustsamhällen har denna typ av fönster.

Byggnader som är uppförda från mitten av 1900-talet är det karaktäristiskt med perspektivfönster. Perspektivfönster är ett enda fönster utan spröjs.

Det finns ofta flera typer av fönster som smyckar husen. Gavelsidofönster, vindsfönster och mezzaninfönster har inte samma tradition av att bytas ut så som resterande fönster, det finns många av dessa i originalfönster kvar.

Fönsterutformningen på glasverandor och farstukvistar skiljer sig ofta från resten utav husets fönster. Dessa var ofta mer påkostade och utsmyckade med olika former och färger.

På sjöbodar och uthus finns det en tradition i våra kustsamhällen att återanvända fönster och dörrar. På en sjöbod kan vi finna flera olika typer av fönster vilket är viktigt att bevara för att skapa en förståelse för byggnadens tidigare status i samhället.

Bilder på olika fönster från olika tidsepoker under 1800- 1900 tal.

Dörrar

Dörrar bidrar precis som fönster till en stor del av intrycket av miljön. Entrén som mötte gästen först smyckades ofta med påkostade dörrar och detaljer. Dörrar från tidigt 1800-tal var ofta klädda med snedställd eller stående panel. Kring sekelskiftet 1900 blir det vanligare med spegeldörrar ibland ersätts den övre spegeln med glas. Under 1900-talet varierar dörrarnas utformning kraftigt.

Bebyggelsen vittnar om en tidigare yrkesskicklighet som anpassade bebyggelse till markens förutsättningar. Det utrymme som skapas under husen varierar kraftigt i höjd och utförande, så som de dörrar som leder till källarutrymmena. Källardörrarna i kustsamhällena är ofta av äldre modell och är värdefull detalj för upplevelsen av miljön.

Bilder på olika dörrar från olika tidsepoker under 1800- 1900 tal.

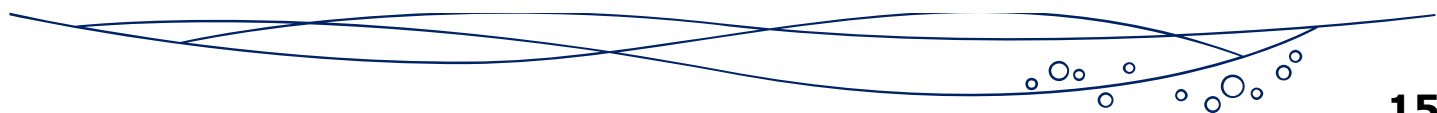

Att tänka på vid förändring

*Fönster och ytterdörrar är bland det första man ser på ett hus. Mycket av husets karaktär sitter där. Därför ska man vara rädd om deras ursprungliga och speciella karktärsdrag.

*Behåll, använd och underhåll i förstahand ursprungliga eller befintliga fönster och dörrar. Vid förändring och byte av fönster och dörrar undersök dess tidigare utförande och utgå ifrån den kunskapen.

*Utgå ifrån byggnadens ursprungliga formspråk, ålder och unika detaljer så som proportioner, placering och utformning av dörrar och fönster.

Grund

Grundens betydelse i miljön

Den bohuslänska graniten har en kvalitet av världsklass och har exporterats till platser runt om i världen. Graniten tillsammans med närheten till havet är anledning till att människor tidigare valt att bosätta sig på platsen. Idag är graniten inte bara en stor del av den bohuslänska naturen utan även grunden i framförallt den äldre bebyggelsen. Grunderna har stora värden för samhället som en representant för stenhuggeriepoken. Under mitten av 1900-talet byggdes istället husgrunderna med betong och berättar om samhällets utveckling.

Utförande

Grunderna av granit är anpassade efter markens förutsättningar och har med tiden varierat i höjd. I gamla kustsamhällena finns grunder av och skalmur som under 1900-talet kunde grunden bli upp till en våning hög och inrymma lägenhet. Naturstensgrundernas har varierande uttryck, helt eller delvis putsade, fältsten, kvader eller huggen granit.

Hur och med vad grundmuren är murad säger mycket om husets historia då det är ofta det som minst har förändrats på ett hus. Hus från första hälften av 1800-talet är oftast murad med fältsten. Senare under 1800-talet när stenindustrin startade uppfördes stenumurarna med huggna granitblock. Har huset en grund av betong är det byggt under andra hälften av 1900-talet eller senare.

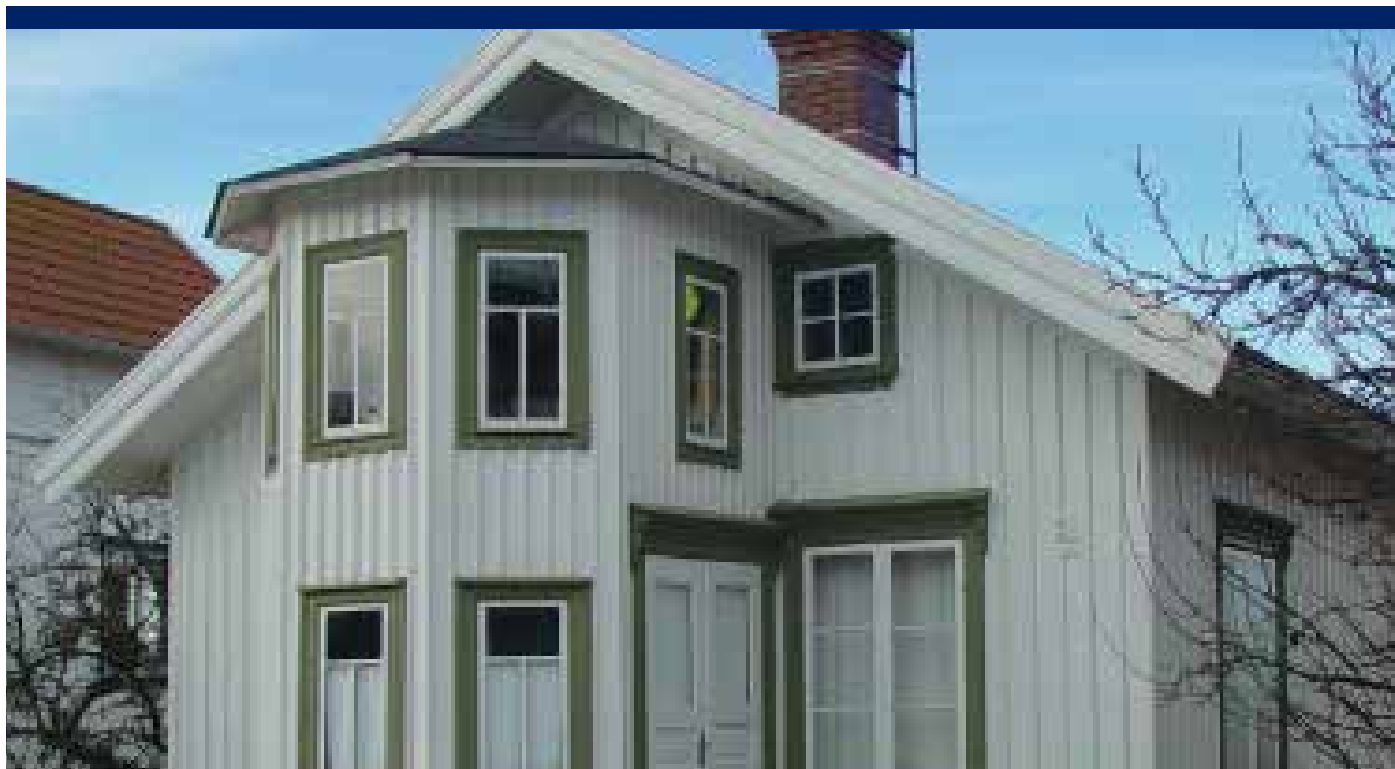

Typiska stengrunder i granit med lite olika utformning och tidsepoker.

Att tänka på vid förändring

- *Huset vilar på grunden och det är extra viktigt att den känns genuin och äkta. Påkltrade material tar bort förståelsen av hur huset är uppbyggt.
- *Behåll och underhåll den ursprungliga grunden. Vid underhåll utgå ifrån grundens utförande och material.
- *Anpassa tillbyggnader till befintlig grund genom att använda likande material, sammansättning och utformning.

Ovan, traditionell tidstypisk bostad med ursprunglig påbyggnad, sent 1880-tal.

Till- och nybyggnader

Till- och nybyggnaders betydelse i miljön

En byggnads volym och proportioner berättar om den tid och levnadsförhållanden då den uppfördes. Tillbyggnader påverkar förståelsen för byggnadens ursprung men berättar samtidigt om de förändrade förutsättningarna. De förändringar som görs idag kommer därmed att berätta för framtida generationer om vår tid.

Tillbyggnader som visar liten hänsyn till byggnaden och miljön kan helt ändra dess karaktär. Vid vissa förändringar försvinner förståelsen för dess ursprung och därmed dess kulturhistoriska värde. Byggnaderna och miljöerna har varierande känslighet. Att generellt beskriva varsamma tillbyggnaden är mycket svårt på grund av att varje byggnad har unika värden och förutsättningar.

Volym

Storleken på bostadshusen och sjöbodarna varierar. Dubbelhus är den absolut vanligaste bostadstypen. Dubbelhusen är idag oftast 1 ½ våning och har en rektangulär plan med fyra rum och inredd vind. Det finns även några få enkelstugor kvar och ett antal större bostadshus. Sjöbodarna är rektangulära med traditionellt ett större öppet rum.

Tillbyggnad

Husen i våra kustsamhällen är ofta tillbyggda någon och ibland flera gånger till följd av att vår levnadsstandard och krav på bostaden har förändrats sedan dess uppförande. Det fåtal byggnader som undgått ombyggnader och renoveringar har idag ett högt värde för samhället och kan berätta om dess historia. Det finns många olika slags tillbyggnader som inte bara påverkar helhetsintrycket av byggnaden utan även hela kulturmiljön. Tillbyggnader är en del av

det kulturhistoriska värdet eftersom de tydligt visar hur man valt att utnyttja byggnaden. Så som många trapphus som tillkom under 1900-talet till följd av att behovet uppstod att nyttja tidigare vinden. Byggnaderna visar tydligt hur utvecklingen ser ut och det expanderande nyttjandet av dem. Historiska förändringar är en del av det kulturhistoriska värdet, vid planläggning bör man möjliggöra en varsam utveckling av området. Dagens användande berättar om vår tid.

Ny byggnad

I våra äldsta delar av kustsamhällena är bebyggelsen mycket tät. Byggnaderna är placerade tät intill slingrande smågator. Möjligheterna att placera nya byggnader i dessa områden är svåra att genomföra på grund av platsbrist. Områden som har en mer stadsplanerad karaktär är just de öppna ytorna mellan husen karaktärsbärande och nya byggnader påverkar intrycket.

Altaner, balkonger och verandor

Glasverandor är en del av bebyggelsen som uppfördes kring sekelskiftet 1900. Dessa är ofta placerade och utförda på bebyggelse längs med större gator,

torg och är sällanförekommande i de äldsta delarna av samhällena.

Altaner och balkonger som har en relativt kort historia i våra kustsamhällena och startade på mitten av 1900-tal och har under 2000-talet kraftigt ökat i antal. Dessa installationer är en del av vår tids sätt att använda marken. Utbredningen av balkonger och altaner påverkar intrycket av miljön så väl som byggnaden. Påverkan på miljön varierar beroende på karaktären av bebyggelsen. Bebyggelse från senare delen av 1900-talet och 2000-talet har en annan karaktär och berättar mer om hur det privata utrymmet blir viktigare. För denna typ av bebyggelse är altaner och balkonger en naturlig del.

De kulturhistoriskt värdefulla kustsamhällena i kommunen består till stora delar av bebyggelse från sekelskiftet 1900 och tidigare. Denna typ av bebyggelse karaktäriseras av möte mellan träfasader och granitgrund, ytor mellan husen som uppfattas att vara gemensam. Altaner och balkonger strider mot bebyggelsens karaktärsdrag och påverkar de kulturhistoriska värden negativt.

Tillbyggnader och komplementbyggnader som är varsamt anpassade till miljön och byggnaden

Ovan, traditionell tidstypisk veranda, sent 1880-tal.

Ovan, tidstypisk veranda.

Tillbyggnader och komplementbyggnader som är varsamt anpassade till miljön och byggnaden

Att tänka på vid förändring

*Det går att varsamt anpassa byggnaden till dagens krav. Låt inte de ökade kravet på byggnadsareal förvanska den yttre miljön. Undersök därför huvudbyggnadens historia och försök förstå dess formspråk. Tillbyggnader och nybyggnader kan sedan anpassas till det.

*Tänk på att skala, material och placering av tillbyggnader och nybyggnader påverkar helheten och befintlig huvudbyggnad mycket.

*Om placering och utformning av tillbyggnader och nya byggnader underordnar sig och anpassas till byggnadens kulturhistoriska särdrag, så smälter de bättre in i den omgivande miljön. Ofta utformades exempelvis uthus enkelt med pulpettak, träpanel och återanvända fönster.

* Anordnande av uteplatser kan med fördel placeras i marknivå, naturliga underlag som granit, gräs eller grus är väl anpassade till miljön.

*Ibland behövs ändå en byggd uteplats direkt vid huset. Tänk då på att placera nytillkomna verandor, altaner och balkonger efter husets tidstypiska karaktär.

Elektriska installationer

Uppvärmning av husen längs med kusten har varierat med tiden, kol, trä, olja, solceller och värmepumpar är några av dem. Tekniken går fort framåt och några riktlinjer för effektivaste sättet att värma sin bostad är inte möjligt

eftersom riktlinjerna snabbt riskerar att bli inaktuella. Där emot är det viktigt för att minska skador, kostsamma renoveringar eller spilla värme att förstå sig på hur byggnaden fungerar och påverkas av eventuella förändringar.

Att tänka på vid förändring

*Tekniska installationer är ofta en otidsenlig förändring men det går att minska dess negativa påverkan på byggnadens kulturhistoriska uttryck och formspråk.

*Man kan placera elektriska installationer på en plats där de är varsamt anpassade till omgivningen och varken förvanskar byggnaden eller miljön.

Exempel på installationer som är varsamt anpassade till miljön.

Gestaltning av utemiljö och mark

Grönområden och trädgårdars betydelse i miljön

Grönområdets betydelse i miljön
Det gröna områdena och öppna ytorna är begränsade i gamla kustsamhällena. Karaktäristiskt för kustsamhällena är tät bebyggelse som skyddar varandra från väder och vind, med endast små trädgårdar för husbehov. Biltrafikens intåg innebar att många gator breddades och växtligheten begränsades. Ett ökat tryck och en förändrad levnadsstandard påverkar idag de gröna- och öppna ytorna som finns kvar och får ge vika för parkeringar och till och nybyggnader. I de äldsta delarna av samhället är de gröna ytorna sällsynta och i de områden som uppförts under 1900 talet är det vanligare. Den äldsta bebyggelsen är ofta placerad på kala berghällar och därmed är en stor del av trädgården ofta berg i dagen. Tomtens placering och utförande speglar den tid då byggnaden uppfördes och har där med ett pedagogiskt värde för samhället.

Trädgårdar

I kustsamhällena var förutsättningarna till en trädgård inte alltid goda. Många tomter uppfördes direkt på berghällarna, därför fanns inte mycket växtsubstrat att odla i. I skrevor och i utfyllnader kunde det ändå rymmas växter. Vid sekelskiftet 1900 fick köksväxtodlingen genomslag i allmänhetens trädgårdar. I början av 1900-talet blev trädgården enklare och blomintresset ökade på bekostnad av nyttoväxterna. Vid sekelskiftet började man även grusa eller sanda gången till huvudingången och senare blev det modernt med kalksten eller skiffer.

De öppna ytorna får idag ofta ge vika för andra intressen. Tendensen att i samhället går emot tidigare ideal om gemensamma ytor till privatisering av de öppna platserna. Att skapa barriärer i form av plank, staket och kompakt växtlighet strider mot kulturmiljöns karaktär. Öppenheten mellan husen bidrar till kulturmiljöns speciella karaktär.

Att tänka på vid förändring

* Granithällarna går aldrig att få tillbaka om man tar bort dem. Synligt berg är karaktäristiskt för kustsamhällen i sothenäs kommun. Värna om kontrasten mellan kala berghällar, granitgrunder och vegetation täckta ytor.

*Höjning och sänkning av mark, såsom sprängning, schaktning och utfyllnad påverkar miljön. Låt inte detta förvanska och utarma den för kustsamhällena typiska utemiljön.

*Det finns stora värden i den naturligt slutande marken värna om den, större nivåskillnader som tas upp av mur för att skapa en horisontell yta är svårt att anpassa till kulturmiljön.

Staket, räcken och plank

Staket, räcken och planks betydelse i miljön

En stor del av karaktären i de allmänna utrymmena i våra kustsamhällen handlar om möjligheten att röra sig fritt. Utemiljöerna kring husen utnyttjades ofta utav alla och därmed fanns

inga staket. Mindre så kallade kålgårdar inhägnades för att hålla djuren borta. I dagens kustsamhällen finns en trend som innebär att marken privatiseras mer och mer. Privatiseringen sker genom staket och ibland höga plank. Räcken och staket bör utformas så att de ansluter sig till omkringliggande områdes karaktär.

Exempel på räcken anpassade till de allmänna utrymmena

Exempel på räcken anpassade till de privata utrymmena

Att tänka på vid förändring

*Det finns flera olika slags exempel på tomtavgärnsning. I ett område är det lämpligt med staket och växtlighet, i andra inte. Studera omkringliggande miljö och historik och ta hänsyn till detta vid val av ny lösning.

* Räcken av gjutjärn kan ofta användas vid nivåskillnader så som kraftigt slutande markytor eller trappor kring de allmänna ytorna.

*Öppenheten mellan husen är en värdefull karaktär, plank är därför olämpligt.

*Staket som är ca 80 cm höga, av trä och har en genomsiktlighet av 50% är i vissa områden väl anpassade till miljön.

*Glasräcken är främmande i kulturmiljön och bör därför undvikas.

*Häckar och annan tät växtlighet som är ca 80 centimeter hög kan vara ett annat alternativ..

Gestaltning av det offentliga rummet

Gaturummet

Gatans betydelse i miljön

Den skiftande gatustrukturen beskriver vilken tid som bebyggelsen uppkom och/eller planerades. Inom områdena är den täta bebyggelsen organiskt placerade efter markens strukturer. Områden som planerats senare med raka bredare gator, är planerade under senare tid. De asfalterade vägarna är en del av vår tid och en följd av biltrafikens intåg. Gator har breddas för biltrafikens framfart.

De öppna platserna i form av kajplatser och parkmiljöer inom områdena ger kulturmiljön ett varierat intryck och kajerna möjliggör en nära kontakt med havet.

De olika gatustrukturerna förstärker förståelsen för att gatorna haft olika funktion och ursprung. Gaturummen har därför delats in i fyra olika kategorier, smala passager, bredare passager/smala gator, bredare gator och platsbildningar. Riktlinjerna för hur gaturummet skall gestaltas skiljer sig därför mellan dessa. Ur ett säkerhetsperspektiv är det viktigt att tydliggöra för trafikanterna vad som gäller i det gaturum som trafikanter rör sig i.

Smala passager

Friheten att kunna röra sig mellan husen och ned till vattnet har tidigare varit en självklarhet. Utrymmet mellan byggnaderna var ofta allmän. Idag har mark mellan husen privatiserats men karaktären av frihet att röra sig mellan husen bevarad på många platser.

Bredare passager/smala gator

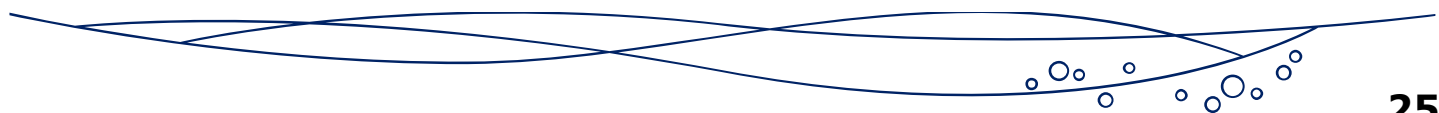
Det smala gatorna mellan husen var anpassade för att häst och vagn skulle ta sig fram. Många utav gatorna i kustsamhällena har bibehållit sin bredd vilket är ett värdefullt inslag i miljön. Generellt kan man läsa av ett områdes ålder genom att studera gatorna. Smågator slingrar sig längs med huskropparna i de äldsta delarna av kustsamhällena och bebyggelsen som omringar gatorna är ofta uppförda på sent 1800-tal. På många utav dessa gator kan man idag inte ta sig fram med bil. De rakare smala gatorna omringas ofta av bebyggelse från tiden kring sent 1800-tal. Dessa gator finns det ofta möjlighet att en bil kan ta sig fram.

Bredare gator

De bredare gatorna i våra kustsamhällena har varierande bakgrund. Idag finns det möjlighet att mötas med två bilar (skriv mått). Generellt kan man säga att antingen är gatan breddad någon gång på senare delen av 1900-talet på grund av dess viktiga funktion för samhället eller så är området uppfört efter biltrafikens intåg.

Platsbildningar

Platsbildningarna har varierande historia, platsbildningarna kan bland annat ha en lång eller kort funktion som lastkaj och i vissa fall kan det ha stått en byggnad som rivits. Dessa platsbildningar ger luft och ljus till det relativt trånga gaturummen. Kajerna har haft stor betydelse för funktionen i samhällena, denna funktion har delvis ändrats med tiden och idag konkurrerar funktionen av lastkaj med möjlighet till avkoppling i det offentliga rummet.

Bildexempel på karaktäristisk gatumiljö med gavelställda bostadshus och sjöbodar mot gatan. Skalan och utformningen är sammanhållen tidstypisk.

Bild från Smögen med allmänna och öppna gångstråk mellan husen. Staket, plank och hinder är främmande i denna miljö.

Bildexempel på karaktäristisk gatumiljö med gatsten, taurstensgrund, ljus träpanel på fasad, fönster i liv med fasad, rött taktegel, röd komplementsbyggnad etc.

Bildexempel på allmänna gångpassager med stenmaterial och säregna platsanpassade lösningar.

Att tänka på vid förändring

*Det är viktigt att bevara sträckning och utformning av allmänna mindre passagera och gator. Det främjar både framkomlighet och förståelse för samhällets utveckling och uppkomst.

*Den naturliga karaktären i form av berg i dagen och/eller gräsbeklätt med islag av granitsten längs med de mindre passagera är karaktärsbärande för området.

*Bredare passagera/mindre gator har i många fall varit beklädda med gatsten i granit. Dessa gator kan med fördel återställas till likande utförande.

*De bredare gatorna berättar om utvecklingen av samhället och det är därför lämpligt att dessa beläggs med asfalt och/eller gatsten i modernare tappning.

Möbler vid torg, stråk och gaturum.

Allmänna platser betydelse för kulturmiljön.

Detaljer och utemöbler på allmänna platser har ett stort värde för bland annat trivsel, funktion och kulturhistoria. Dagens utmaningar och behov för användandet av den offentliga miljön skiljer sig från tiden då samhället skapades.

Bänkar och bord

Bänkar och bord är viktiga för trivsel i den offentliga miljön. I samhällena

har det funnits enkla bänkar av trä längs med fasader och bryggor för att få en stunds vila. Under senare delen av 1900-talet har användandet av de offentliga miljöerna förändrats och på platser som tidigare fungerat som avlastningskajer eller passager har fått nya användningsområden.

Framtida gestaltning av miljön bör knyta an till det enkla fiskarsamhället och platsens tidigare funktion. Valet av bänkar och bord beror också på platsen de ska inreda. Längs med bryggor och gator är att föredra enkla möbler av trä. Platser så som torg, kajer och öppnare ytor kan inredas med rustika

bänkar och bord av bohusgranit i kombination med möbler av trä.

Övriga detaljer: väghinder, pollare, papperskorgar

Det finns en rad olika detaljer i kulturmiljöerna som kan berätta om användningen av marken tidigare användning, eller är funktionella detaljer för dagens användande. Dessa bidrar till förståel-

sen för markens användning och

Eftersom trafiksituationen varierar under säsongerna är flexibla lösningar som kan styra trafiken att föredra exempelvis höj och sänkbara pollare kan placeras på gator där mycket trafik behöver ta sig fram under vissa tider på dygnet och begränsas andra tider.

Att tänka på vid förändring

*Längs med bryggor är enkla möbler av trä ofta ett bra alternativ.

*Vid torg och öppnare ytor kan möbler av grovt huggen bohusgranit i kombination med enklare trämöbler vara en bra lösning.

*Detaljer på allmänna platser så som pollare, förtöjnings ringar, betog suggor från krigstiden bör bevaras.

*Papperskorgar utformas idag av galvaniserad metall, med Sotenäs kommuns logga. Kommunens val av system för papperskorgar bör användas på allmänna platser

*Väghinder som placeras på plats där inte utryckningsfordon behöver ta sig fram bör vara av granit.

*Värna och bevara spår från stenhuggeriverksamhet så som märken efter stembrytning och hållristningar i allmänna miljöer.

Gatubelysning

Gatubelysningen är viktig för trivsel och bidrar till känslan av trygghet i en miljö. Samtidigt kan det vara besvärande med gatubelysning som inkräktar i hemmet. Våra kustsamhällen har idag en mängd olika belysningsarmaturer.

Upplysning av gatorna i kustsamhällena har en relativt kort historia och infördes först när elektriciteten kom. De placerades på elstolpar och hade en enkel rund skärm.

Ovan: två bildexempel på vanlig kommunal belysning. Belysningsarmaturer kan behöva varieras till sin utformning beroende på var och i vilka miljöer de är placerade i den offentliga miljön.

Att tänka på med belysning

- *Utomhusbelysning kan användas för att förstärka upplevelsen av gatumiljön.
- *Träd, berg, trappor och korsningar kan behöva belysning både som säkerhetsåtgärd men även som ett medel att förstärka upplevelsen av platsen.
- *På bredare passager/ mindre gator skall ljuspunkten vara på 4 m över gata.
- *På bredare gator skall ljuspunkten vara på 6 m över gata.
- *Nya armaturer anpassas till den kulturhistoriska miljön eller omkringliggande armaturer.

Skyltar och markiser

Handel har en lång tradition i våra kustsamhällen även om det tidigare skede på andra premisser med främst fraktning av fisk och sten bort från våra samhällen. Idag kommer många för att istället besöka samhällena och handel ter sig därmed annorlunda idag med

säsongsöppna men även helårsöppna verksamheter. Skyltar används för att locka besökare, exponering är en del av dessa verksamheters överlevnad. Skyltar och markiser påverkar intrycket av fasaden så som miljön och det är därför viktigt att anpassa skyltar och markiser till miljön och byggnaden.

Att tänka på vid förändring av skyltning

*För att inte skylten ska ta över allt fokus kan skyltens utformning, storlek och placering anpassas till omgivningen och byggnaden, låt skyltarna bli en del av helheten och inte dominera gatubilden.

*På sjöbodar är det fördelaktigt att använda skyltar av trä som knyter an till dess traditionella funktion. På andra byggnader kan ett varierat uttryck användas men som är anpassat till miljön.

*För att minska risken för att skyltar skall dominera stadsbilden så bör hänvisningsskyltar, orienteringsskyltar och gatupratere används sparsamt.

*Markiser förändrar intrycket av fasaden. Markiser bör därför anpassas till byggnadens karaktär, färgsättning och ursprung. Markiser är en relativt modern företeelse och är därför ofta olämpliga på äldre bebyggelse, sjöbodar och magasin. Det finns alternativ till markiser för att dämpa solljus som inte påverkar den yttre miljön på samma sätt.

Hamnområden, vattenområde och bryggor.

Bildexempel med karaktäristiska passager mellan sjöbodar. Sparsam fönstersättning i bottenplan och falu rödfärg på väggarna. Traditionellt rött lertegel används på de flesta sjöbodar. En enkel brygga på gaveln ut mot vattnet.

Ovan visas tre exempel på sjöbodar med gaveln mot gatan och mellanrum mellan bodarna som ger utblickar vilket kan vara viktigt att bevara.

Bildexempel på typisk bebyggelsemiljö från Smögen med ljusa bostadshus och mestadels matt faluröda sjöbodar. Byggnaderna har sadeltak och matt rött lertegel vilket ger en tydlig bebyggelsekaraktär.

Ett stort relativt öppet hamn- och vatteområde är karaktäristiskt för flera kustsamhällen. Båtars storlek och utformning har varierat över tid. Hamnområdenas karaktär förändras dock av alltför många flytbryggor. Bilderna ovan och nedan visar exempel på ett visst begränsat inslag av flytbryggor i ett större hamnområde. Flytbryggorna kan också tillfälligt placeras under högsäsong.

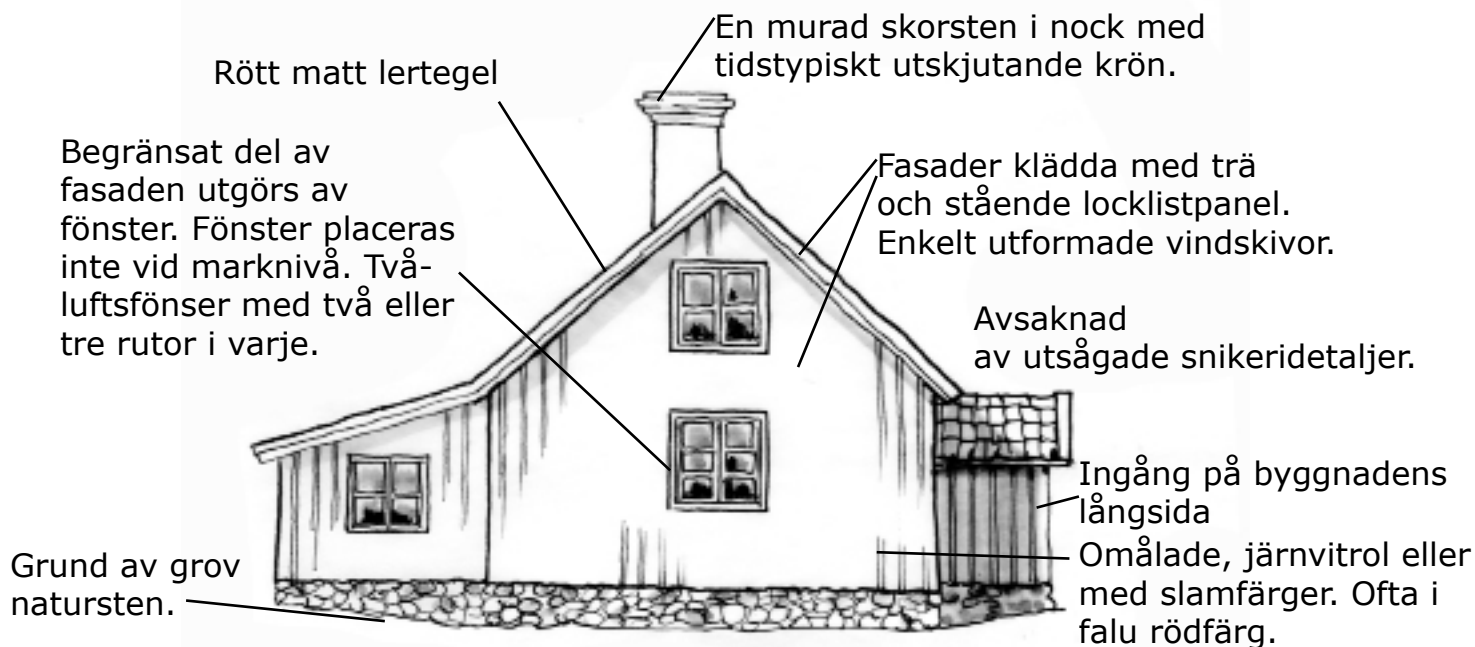
Ovan visas exempel på typiska träbryggor längs kajen. Vissa är vackert anpassade till granithällarna.

Förklarande bilder och gestaltungsråd

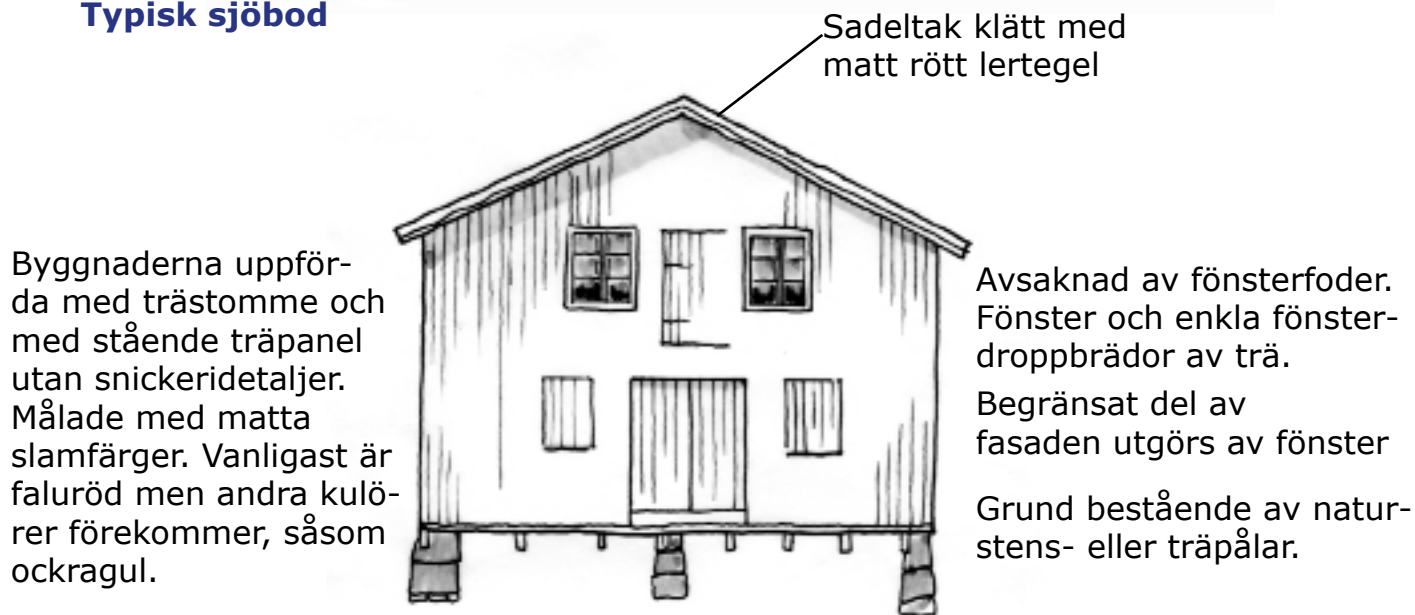
Tidstypiska byggnader

Enkelstuga, 1800- till tidigt 1900-tal

Ovan visas bild på en typisk enkelbyggnad med enkel rumsbredd, dvs ett rums bredd, från 1800-talet eller tidigt 1900-tal.

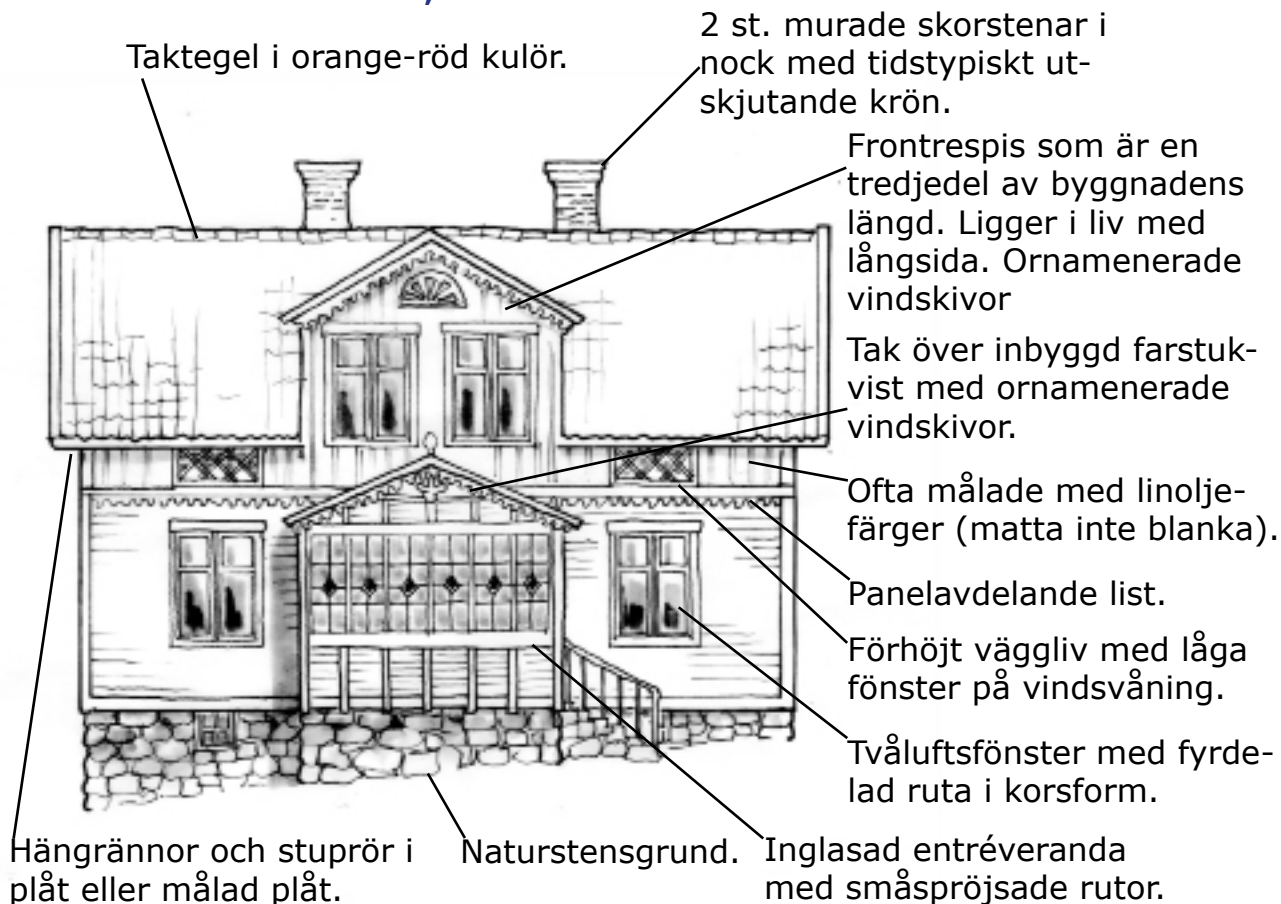
Typisk sjöbod

Marken kring sjöboden är till för allmänhetens fria rörelse. Byggnaderna är uppförda mycket täta i klungor eller på rad intill vattnet. Ofta med den yttre gavelns grundpålar ner i vattnet.

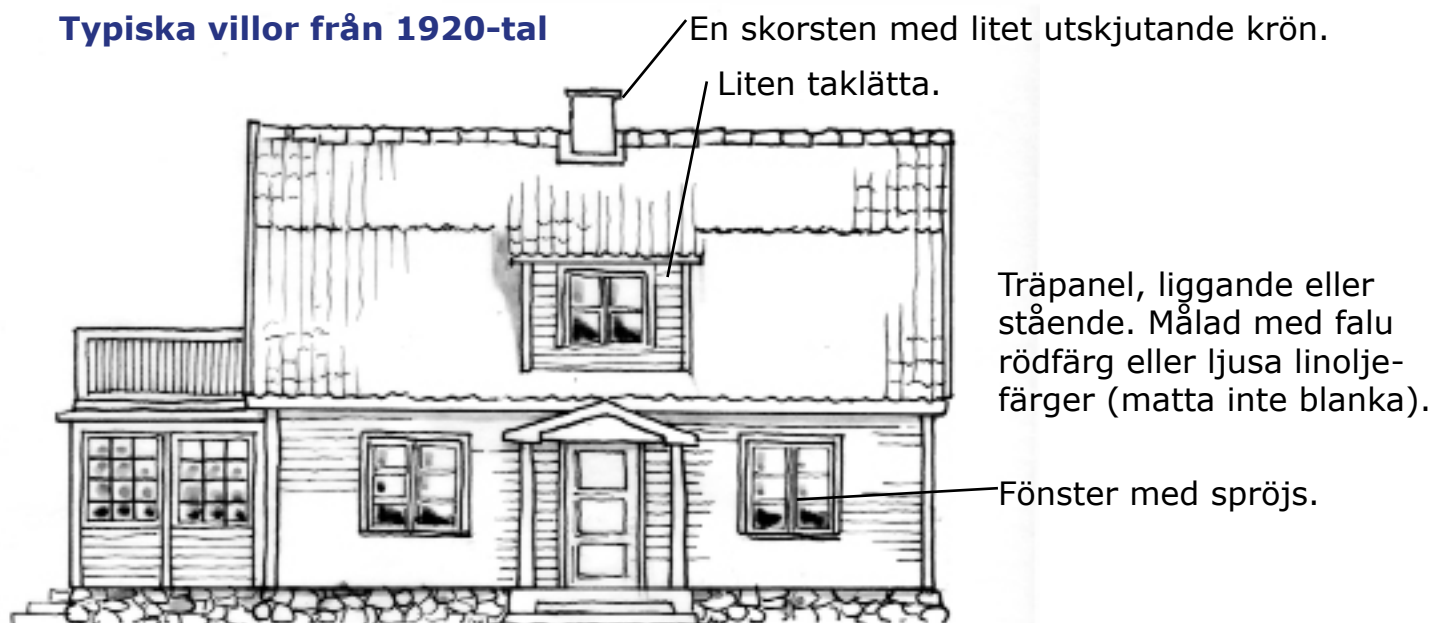

Villa från sent 1800-tal, dubbelhus.

Ovan visas bild på en typisk västsvensk byggnad med dubbel rumsbredd från 1890-talet med sadeltak och frontespis i fasadliv. Dubbelhusen uppfördes med varierande grad av snickeridetaljer och även utan frontespis och veranda.

Typiska villor från 1920-tal

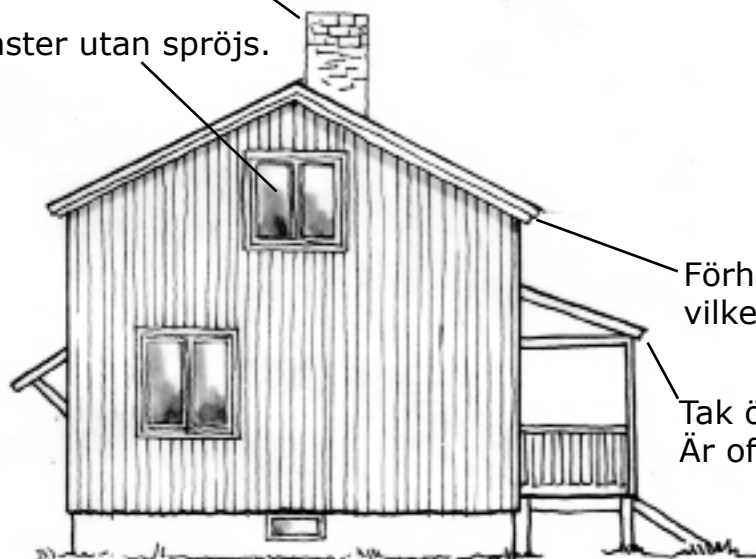

Ovan visas en bild av ett typiskt 1920-talshus med mansardtak (brutet tak) och en taklätta indragen från fasadliv.

Typiska villor från 1940- och 1950-tal

En skorsten utan utskjutande krön.

Fönster utan spröjs.

Förhöjt väggliv och flack takvinkel vilket ger högre liggande takfot.

Tak över farstuvist
Är ofta enkelt och klätt med plåt.

Stilen blir på 1930- och 1940-talet blir enklare och mer funktionell än på 1920-talet, då man använde mer klassiska stildetaljer kring takfot och listverk. Villan ovan är från 1940-talet klätt med träpanel och rött lertegel och är tydligt funktionellt enkel. De målades ofta med linoljefärg i ljusa kulörer.

Rött matt taktegel. Något brantare takvinkel än tidigare blev vanligare.

Enkel och funktionell fönsterindelning som skiljer sig från tidigare klassiska ideal med mer symetrisk eller strikt ordnad fönsterindelning. Spröjs saknas.

Grunden var oftare putsad mur.

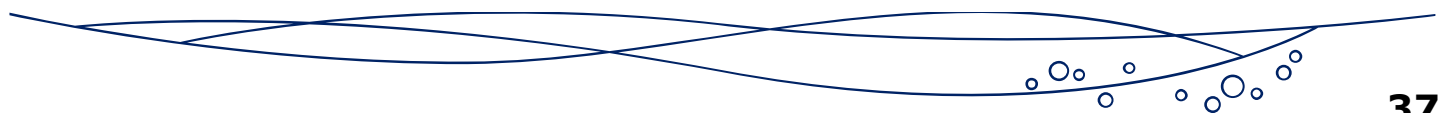
Exempel på tidstypisk bostadshus från 1950-talet. Huset är klätt med sidiplattor som var ett för tiden nytt skivmaterial av aspest.

Sammanfattande råd vid ombyggnad och tillbyggnad

Byggnader med bibehållet kulturhistoriskt värde

Vid ombyggnad eller tillbyggnad av befintliga byggnader bör man tänka på i vilken grad byggnaden är förändrad över tid. Vissa bygganden har förvanskats i stor utsträckning och andra mycket lite i förhållande till sitt ursprungliga utseende. En byggnad som till stor del har kvar sin ursprungliga särart vad gäller utformning av fasader, tak, fönster, dörrar etc. bör hanteras varsamt vid förändring. Även omgivningens kulturhistoriska särart är viktig att förhålla sig till vid ombyggnad och tillbyggnad. Med "tidstypisk och traditionell", avses ur ett kulturhistoriskt perspektiv, den tidsperiod då byggnaden eller bebyggelseområdet uppfördes. Nedan följer ett antal riktlinjer och råd som bör följas när man ska renovera eller bygga till ett sådant hus.

- Ursprungligt byggnadsmaterial ska så långt som möjligt bibehållas. Inga förvanskande material som inte är tidstypiska för byggnaden är lämpliga att använda.
- Vid byte av byggnadsmaterial ersätts materialet i första hand med ett nytt liknande material.
- Vid ommålning bör, en för byggnaden, tidstypisk och traditionell färgsättning användas. Det gäller även färgens matthet och glansighet.
- Ursprunglig takvinkel bevaras.
- Förändra inte byggnadshöjd ochnockhöjd genom ombyggnad av tak.
- Placera och anpassa volym på nytillkomna byggnadsdelar, verandor, altaner och balkonger efter miljön och husets tidstypiska karaktär. På platser som påverkar värdefull kulturmiljö är altaner olämpliga.
- Nya takkupor, taklättor och frontespiser undviks om byggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde. Om en takkupa eller taklätta ändå måste uppföras ska den underordna sig nockhöjd och vara indragen en bit från takfoten. Bredden bör understiga en tredjedel av byggnadens långsida för att inte bli alltför dominant. Material, färg och övrig utformning anpassas till det övriga huset.
- Nya skorstenar och elektriska installationer anpassas till ursprunglig stil för byggnaden vad gäller färg, material och utformning. Detta gäller även takgenomföringar och kåpor för ventilation och fläktar.
- Ombyggnad och tillbyggnad av plåt- och smidesdetaljer anpassas till befintlig byggnads utförande om ursprungligt tidstypiska plåt- och smidesdetaljer finns kvar på byggnaden.
- Ta hänsyn till omgivande bebyggelses kulturhistoriska särart vid om- och tillbyggnad i kulturhistoriskt känsliga miljöer. Det innebär att tillkommande om- och tillbyggnader inte ska förstöra den kulturhistoriska miljön genom att vara starkt avvikande genom byggnadsvolymer, färgsättning och materialval. En, för området och de näraliggande byggnaderna, tidstypisk och traditionell färgsättning bör användas. Det gäller även glanstal (matthet eller glansighet) på färgen.
- Markförändringar, så som sprängning, schaktning och utfyllnad ska inte förvanska den kulturhistoriskt typiska utemiljön på tomten och i närområdet.

Byggnader med visst kulturhistoriskt värde

Många byggnader är redan förändrade i en viss omfattning, där man kan se att exempelvis dörrar och fönster är utbytta eller att tillbyggnader är gjorda som förändrar den ursprungliga karaktären. Ofta finns mycket ändå kvar att vara rädd om vad gäller utformningen och de kan även ingå i ett sammanhang med byggnader runtomkring som sammantaget utgör en tydligt avläsbar ursprunglig karaktär. För anpassning till intilliggande kulturhistoriskt känslig miljö gäller samma förhållnings-sätt som punkterna ovan.

För byggnader med visst kulturhistoriskt värde bör man tänka på följande råd när det kommer till att förändra eller bygga om en sådan byggnad.

- Vid byte av byggnadsmaterial bör det i första hand ersättas med ett nytt likadant. Använd byggnadsmaterial som till färg och typ passar in i och inte starkt avviker från, omgivande byggnaders.
- Placera och anpassa volym på nytillkomna byggnadsdelar, verandor, altaner och balkonger efter miljön och husets tidstypiska karaktär.
- Anpassa nya takkupor, frontespiser, takfönster och skortsenar till byggnadens, omgivande bebyggelses och stadsbildens karaktär. Höga krav ska ställas på anpassning i form av volym, material och placering
- Betong och tegelimiterande plåttak bör undvikas.
- Byggnadshöjd ochnockhöjd bör inte förändras genom ombyggnad av tak om det avviker markant från områdets och stadsbildens karaktär vad gäller nockhöjd och byggnadshöjd.

